

ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ
ІМЕНІ ГЕРОЇВ ЧОРНОБИЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

О. М. Джулай, М. М. Шкарабура,
Г. С. Грибенюк, М. В. Фомич

ЗБІРНИК ПРОГРАМ ПРАКТИК

*для здобувачів вищої освіти
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 053 «Психологія»*

**Черкаси
2021**

УДК 378.2

ББК 72.4

Друкується за рішенням методичної ради Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, протокол № 12 від 27.08.2021

Рецензенти:

Ю. Ю. Чистовська, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

М. А. Кришталь, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри процесів горіння Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України;

Л. М. Коротяєва, старший психолог відділу психологічного забезпечення та соціально-гуманітарної роботи Центру забезпечення діяльності ГУ ДСНС України у Черкаській області.

Збірник програм практик для здобувачів вищої освіти у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» : методичний посібник / [О. М. Джулай, М. М. Шкарабура, Г. С. Грибенюк, М. В. Фомич]. – Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2021. – 64 с.

Збірник програм практик розроблений на підставі наскрізної програми практик здобувачів вищої освіти у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія». Збірник розкриває мету, завдання, зміст та особливості проходження практик за спеціальністю. Містить необхідні зразки звітних документів.

УДК 378.2

ББК 72.4

© Авторський колектив, 2021

© ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗУ, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....		5
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 053 «ПСИХОЛОГІЯ».....		6
1.1.	Мета та завдання практики.....	6
1.2.	Організація практики.....	6
1.3.	Керівництво практикою.....	7
1.4.	Обов'язки та права практикантів.....	8
1.5.	Організаційне забезпечення практики.....	9
1.6.	Підбиття підсумків практики.....	10
1.7.	Види практик та їхні обсяги.....	11
РОЗДІЛ 2. НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ ПСИХОЛОГА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ПІДРОЗДІЛУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.		12
2.1.	Мета та завдання навчальної практики.....	12
2.2.	Зміст навчальної практики.....	13
2.3.	Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики...	14
2.4.	Рекомендована література.....	14
РОЗДІЛ 3. НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я, ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....		15
3.1.	Мета та завдання навчальної практики.....	15
3.2.	Зміст навчальної практики.....	16
3.3.	Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики...	16
3.4.	Рекомендована література.....	17
РОЗДІЛ 4. НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ КРИЗОВОГО ПСИХОЛОГА ЦЕНТРУ.....		18
4.1.	Мета та завдання навчальної практики.....	18
4.2.	Зміст навчальної практики.....	19
4.3.	Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики...	20
4.4.	Рекомендована література.....	20
РОЗДІЛ 5. ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ ПСИХОЛОГА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ПІДРОЗДІЛУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....		21
5.1.	Мета та завдання переддипломної практики.....	21
5.2.	Зміст переддипломної практики.....	22
5.3.	Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики...	23
5.4.	Рекомендована література.....	23

РОЗДІЛ 6. НАУКОВО-ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ ВИКЛАДАЧА КАФЕДРИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....		24
6.1.	Мета та завдання науково-виробничої практики.....	24
6.2.	Зміст науково-виробничої практики.....	25
6.3.	Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики...	25
6.4.	Рекомендована література.....	26
РОЗДІЛ 7. ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ СТАРШОГО ПСИХОЛОГА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ПІДРОЗДІЛУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....		27
7.1.	Мета та завдання переддипломної практики.....	27
7.2.	Зміст переддипломної практики.....	28
7.3.	Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики...	29
7.4.	Рекомендована література.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		31
ДОДАТКИ.....		32
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....		49
НОТАТКИ.....		63

ПЕРЕДМОВА

Цей збірник адресовано здобувачам вищої освіти у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія». Структурно він складається з семи розділів, списку використаних джерел, додатків та термінологічного словника. У збірнику висвітлено основні питання, пов'язані з організацією та проходженням усіх видів практичної підготовки за спеціальністю 053 «Психологія».

У першому розділі розкрито загальні питання практичної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія». Зокрема представлено мету та завдання практичної підготовки, організаційне забезпечення практики, їхні види та обсяги.

У наступних розділах висвітлено зміст практичної підготовки здобувачів за такими посадами: психолог психологічної служби підрозділу цивільного захисту; практичний психолог закладу охорони здоров'я, психологічної реабілітації учасників бойових дій; кризовий психолог центру; викладач кафедри закладу вищої освіти; старший психолог психологічної служби підрозділу цивільного захисту. До кожного із розділів надано перелік рекомендованої літератури.

У додатках містяться необхідні зразки звітних документів та вимоги до їхнього оформлення.

Термінологічний словник, що наведено у збірнику сприятиме глибшому розумінню поняттєвої бази спеціальності, за якою здійснюється практична підготовка здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми «Екстремальна та кризова психологія».

Авторський колектив

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 053 «ПСИХОЛОГІЯ»

1.1. Мета та завдання практики

Практика здобувачів вищої освіти є необхідною складовою частиною процесу професійної підготовки, метою якого є:

- підготовка майбутнього фахівця до самостійного виконання професійних обов'язків;
- подальше закріплення та поглиблення теоретичних знань, умінь і спеціальних навичок, необхідних для успішного виконання майбутніх посадових інструкцій, виховання потреби систематичного поповнення знань та їхнього творчого застосування у практичній діяльності;
- формування особистих високих моральних якостей, почуття колективізму і товариської взаємодопомоги, відповідальності за виконання професійного обов'язку;
- глибоке та всебічне вивчення ділових і моральних якостей здобувачів освіти з метою створення умов для їхньої оптимальної реалізації у подальшій практичній діяльності.

Практика здобувачів вищої освіти проводиться відповідно до Положення про організацію та проведення практичної підготовки курсантів, студентів (слухачів) вищих навчальних закладів МНС України, затвердженого наказом МНС України від 01 грудня 2003 року № 461.

Загальну організацію практики здобувачів та контроль за її проведенням здійснює відділення організації практичного навчання, яке:

- спільно з профільною кафедрою розробляє програми практик та іншу необхідну навчально-методичну документацію;
- розробляє організаційну та супровідну документацію щодо практик;
- забезпечує проведення всіх організаційних та консультаційних заходів (інструктажів, зборів) перед від'їздом здобувачів до місця практики, надання практикантам необхідних документів;
- повідомляє про систему звітності за результатами практики;
- підтримує зв'язок з базами практик щодо питань контролю, організації та удосконалення практичної підготовки здобувачів;
- у складі комісії приймає заліки з практики;
- узагальнює та подає керівництву інституту звіт про проведення практики із зауваженнями та пропозиціями щодо її поліпшення.

1.2. Організація практики

Безпосередня організація практики покладена на керівників закладів та установ, начальників ГУ ДСНС України в областях та м. Києві, які:

- визначають конкретні підрозділи відповідно до напряму підготовки здобувачів та створюють належні умови для проведення практики;
- визначають режим роботи практикантів;
- призначають наказом керівників практики з числа найбільш підготовлених працівників, які мають відповідний кваліфікаційний рівень і достатній практичний досвід роботи, високі ділові та моральні якості. Цим же наказом здобувачів закріплюють за керівниками практики;
- організують своєчасне оформлення і видачу здобувачам на період практики додатка до студентського квитка (посвідчення), що підтверджує виконання ними обов'язків психолога (додаток А);
- організують та проводять вхідний і вихідний контроль знань практикантів до початку та після завершення практики згідно з питаннями, які розроблені інститутом;
- здійснюють постійний контроль за організацією проведення практики, аналізують результати, розробляють рекомендації щодо вдосконалення практики, підбивають підсумки з обов'язковим виставленням загальної оцінки у кінцевій відомості (додаток Б) та оформляють результати практики наказом, копію якого потрібно направити до інституту;
- здійснюють контроль за забезпеченням належних умов праці та побуту здобувачів під час проходження практики;
- припиняють проходження практики та відряджають здобувача до інституту (з письмовим повідомленням) у разі систематичного невиконання ним індивідуального плану, недбалого ставлення до виконання службових обов'язків або грубого порушення дисципліни.

1.3. Керівництво практикою

Керівництво практикою здійснюють керівники закладів, установ, начальники підрозділів, де вона проводиться. На них покладено такі обов'язки:

- забезпечення виконання програм, індивідуальних планів практики у повному обсязі та контроль за їхню реалізацією. Встановлення режиму роботи практикантів;
- підбір безпосередніх керівників практики з числа досвідчених працівників. Подання їхніх кандидатур до територіальних органів управління для оформлення відповідним наказом (для курсантів).
- представлення практикантів колективу, роз'яснення їхнього правового статусу, ролі і місця керівників практики та інших співробітників;
- проведення інструктажів, ознайомлення з завданнями колективу закладу чи установи, його структурою, розпорядком, правилами безпеки праці;
- проведення виховної роботи;
- створення для практикантів необхідних умов, а також забезпечення робочими місцями, необхідним майном, літературою тощо;

- аналіз роботи практикантів і надання їм допомоги під час виконання програми практики;
  - узагальнення підсумків практики. Надання звіту начальникам ГУ ДСНС України в областях та м. Києві (для курсантів – копія звіту надсилається до інституту);
  - затвердження характеристик на практикантів та завірення їх гербовою печаткою;
  - персональна відповідальність за якість проведення практики.
- На безпосередніх керівників практики покладено обов'язки:
- ознайомлення з характером та особливостями роботи;
  - щоденний облік та оцінювання роботи практикантів, контроль за виконанням програми переддипломної практики, дотримання внутрішнього розпорядку, контроль за веденням щоденників;
  - складання характеристик на практикантів, їхнє затвердження у керівника (не пізніше ніж за три дні до закінчення практики). У характеристиці необхідно відобразити детальний обсяг і якість виконання програми й індивідуального плану, рівень підготовки практикантів до виконання професійних обов'язків і вміння реалізувати набуті знання в роботі; наявність навичок тактично правильно застосовувати спеціальні й технічні засоби, складати службові документи; особисті морально-вольові якості, дисциплінованість, старанність, культурний і професійний рівень розвитку, підсумкова оцінка за практику. Характеристики направляють до інституту, де вони будуть залучені до особових справ практикантів;
  - підготовка для керівника матеріалів за підсумками проходження практики з метою узагальнення і вироблення пропозицій щодо вдосконалення організації практики.

Керівникам практики забороняється:

- використовувати практикантів для виконання завдань, не передбачених програмою.
- переміщення їх з однієї бази практики (підрозділу) до іншої без погодження з інститутом.

1.4. Обов'язки та права практикантів

Під час практики здобувачі освіти підпорядковуються керівнику закладу чи установи, начальнику підрозділу.

Практикант зобов'язаний:

- своєчасно прибути на місце практики;
- скласти відповідно до програми практики індивідуальний план роботи на весь період практики і подати його на затвердження керівнику установи;
- виконувати розпорядок дня, встановлений за місцем проходження практики;
- у повному обсязі виконувати всі передбачені програмою завдання;
- суворо дотримуватись правил безпеки праці;

- нести відповідальність за виконану роботу;
- бути організованим, ініціативним, дотримуватись вимог чинного законодавства України;
- вивчати накази, розпорядження, інструкції, методичні та аналітичні матеріали, що належать до сфери діяльності установи;
- брати участь у громадському житті колективу;
- вести щоденник, звітувати керівнику практики про виконану роботу;
- перед закінченням практики скласти звіт про виконання програми та індивідуальних завдань за встановленою формою і затвердити його у керівника закладу чи установи, начальника підрозділу.

Практикант має право:

- ознайомлюватись з усіма службовими документами в обсязі завдань, визначених програмою та своїм індивідуальним планом;
- користуватись технічними та іншими засобами, наявними у відповідній установі;
- вносити пропозиції керівництву щодо вдосконалення організації і проведення практики, а також діяльності установи.

Практиканту заборонено:

- без дозволу виїжджати за межі населеного пункту, де організовано практичну підготовку;
- порушувати встановлену форму одягу (для курсантів).

1.5. Організаційне забезпечення практики

З метою успішного проведення практичної підготовки практикант зобов'язаний під час підготовки до практики вивчити програму.

Після прибуття на місце практики:

- відрекомендуватися керівнику установи (начальнику підрозділу) та доповісти про завдання і програму практичної підготовки;
- вивчити план роботи, завдання, які стоять перед колективом установи, розпорядок дня;
- на основі програми практичної підготовки скласти індивідуальний план роботи на весь період практики і подати його на затвердження керівнику установи (начальнику підрозділу).

Під час практики:

- чітко спланувати свою роботу;
- ретельно та якісно проводити кожний із заходів, сумлінно виконувати всі доручення;
- щоденно вести облік проведених заходів;
- керуючись програмою та індивідуальним завданням, скласти план проходження практичної підготовки та затвердити його у свого керівника.

1.6. Підведення підсумків практики

Після завершення практики здобувачі подають такі документи:

- індивідуальний план (додаток В);
- щоденник (додаток Д);
- звіт (додаток Е);
- характеристику, підписану керівником практики та завірену гербовою печаткою;
- звітні матеріали, наявність яких передбачена програмою практики.

З установи, де проходила практика, направляють до інституту підсумкову залікову відомість з відгуком за результатами практики та рекомендації щодо її вдосконалення.

Захист звіту з практики відбувається в інституті на підставі звітних матеріалів, наданих здобувачем загальних відомостей та відомостей складання заліків вхідного і вихідного контролів знань, а також висновків керівника практики, які відображені у характеристиці практиканта.

Для захисту практики наказом начальника інституту призначається комісія у складі представників керівництва та науково-педагогічних працівників інституту, відповідальних осіб відповідних закладів та установ, підрозділів ДСНС.

Оцінка за практику виставляється за 100-бальною шкалою, з переведенням в оцінку за рейтинговою шкалою – ЄКТС та в 4-бальну шкалу (табл. 1.1) та вноситься до залікової книжки, екзаменаційної відомості та додатка до диплому. Здобувачі, які не виконали програму практики, зобов'язані проходити її у період канікулярної відпустки.

Загальні підсумки практики і заходи щодо її подальшого вдосконалення обговорюються на нарадах у закладах та установах, підрозділах ДСНС, що є базами практик, на засіданнях Вченої ради інституту.

Таблиця 1.1

**Таблиця відповідності результатів
оцінювання знань за різними шкалами**

Накопичувальна 100-бальна шкала	Рейтингова шкала ЄКТС	4-бальна шкала
90–100	A	відмінно
80–89	B	добре
65–79	C	
55–64	D	задовільно
50–54	E	
35–49	FX	незадовільно
0–34	F	

1.7. Види практик та їхні обсяги

Види практик, періоди проведення та їхні обсяги визначаються освітньо-професійною програмою, що відповідно відображена в навчальних планах і графіках навчального процесу (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Види, терміни і тривалість практичної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія»

№ з/п	Назва виду навчальної практики	Семестр	Тривалість практики			Форма контролю
			тижні	години	ECTS	
I курс освітнього рівня «бакалавр»						
1.	Навчальна практика	II	два тижні	90	3	диференційний залік
II курс освітнього рівня «бакалавр»						
2.	Навчальна практика	IV	два тижні	90	3	диференційний залік
III курс освітнього рівня «бакалавр»						
3.	Навчальна практика	VI	два тижні	90	3	диференційний залік
IV курс освітнього рівня «бакалавр»						
4.	Переддипломна практика	VIII	чотири тижні	180	6	диференційний залік
I курс освітнього рівня «магістр»						
5.	Науково-виробнича практика	II	два тижні	90	3	диференційний залік
II курс освітнього рівня «магістр»						
6.	Переддипломна практика	III	чотири тижні	180	6	диференційний залік

РОЗДІЛ 2

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ ПСИХОЛОГА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ПІДРОЗДІЛУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

2.1. Мета та завдання навчальної практики

Метою навчальної практики здобувачів вищої освіти на посаді психолога психологічної служби підрозділу цивільного захисту є:

- набуття спеціалізованих концептуальних знань щодо змісту, форм, технологій діяльності фахівців психологічної служби ДСНС України;
- ознайомлення з умовами проходження служби, видами діяльності, екстремальними та звичайними навантаженнями персоналу ДСНС України та формами взаємодії з психологом.
- формування професійних компетентностей психолога ДСНС України.

Завданнями навчальної практики є:

1. Вивчення керівних документів, що регламентують діяльність психолога ДСНС України.
2. Ознайомлення з особливостями психологічного забезпечення професійної діяльності персоналу ДСНС України.
3. Ознайомлення із особливостями роботи психолога ДСНС України.
4. Ознайомлення з особливостями професійної діяльності персоналу ДСНС України.

Відповідно до освітньої програми «Екстремальна та кризова психологія» проходження навчальної практики повинно забезпечити:

- досягнення здобувачами вищої освіти таких результатів навчання:

Програмні результати навчання	Абревіатура
Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.	ПР 2
Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.	ПР 3
Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.	ПР 16

- формування у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

Програмні компетентності (загальні та професійні)	Абревіатура
Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.	СК 1
Здатність дотримуватися норм професійної етики.	СК 10
Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.	СК 11

2.2. Зміст навчальної практики

Зміст навчальної практики здобувачів представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Зміст навчальної практики на посаді психолога психологічної служби підрозділу цивільного захисту

№ з/п	Назва заходів	Звітний матеріал
1	2	3
1. Ознайомитись:		
1.1.	З функціональною спрямованістю підрозділу психологічної служби цивільного захисту	Відмітка про виконання
1.2.	Формами та змістом роботи психолога в системі ДСНС України	Відмітка про виконання
1.3.	Зі стандартами культури зовнішнього виду психологів ДСНС згідно з додатком 3 до листа МНС України від 19.02.2010 №06-1799/74	Відмітка про виконання
1.4.	З переліком речей та спорядження для надання екстреної психологічної допомоги «Валіза психолога» та схемою розташування пункту психологічної служби ДСНС України	Відмітка про виконання
1.5.	Законом України № 5403-VI від 02.10.2012 «Кодекс цивільного захисту України».	Відмітка про виконання
2. Вивчити:		
2.1.	Наказ МВС України від 31.08.2017 № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій»	Відмітка про виконання
2.2.	Наказ МВС України від 26.04.2018 № 340 «Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж»	Відмітка про виконання
2.3.	Типові види робіт, які виконує психолог ДСНС України	Відмітка про виконання
3. Практично виконати:		
3.1.	Провести спостереження за особливостями професійної діяльності психолога ДСНС України	Відмітка про виконання
3.2.	Провести спостереження за особливостями професійної діяльності пожежних-рятувальників ДСНС України	Відмітка про виконання
3.3.	Провести опитування персоналу ДСНС України: пожежних-рятувальників, командира відділення, начальника караулу ОРСЦЗ, психолога ДСНС України щодо змісту професійної діяльності (додаток Ж)	Матеріали дослідження

2.3. Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики

1. Психологічні особливості організації робочого місця персоналу ДСНС України на прикладі: пожежних-рятувальників, командира відділення, начальника караулу ОРСЦЗ, психолога ДСНС України;
2. Особливості організації та зміст дій персоналу підрозділу цивільного захисту під час: насення караульної служби; ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та небезпечних подій.
3. Загальна характеристика психологічної роботи в системі ДСНС.
4. Основні завдання психологічної служби ДСНС.
5. Особливості організації і роботи пункту екстреної психологічної допомоги.
6. Основні принципи надання психологічної допомоги.
7. Фактори, що впливають на процес надання психологічної допомоги.
8. Основні положення Етичного кодексу психолога.
9. Стандарти культури зовнішнього вигляду психологів ДСНС України.
10. Склад та особливості використання валізи психолога ДСНС України.

2.4. Рекомендована література

1. Екстремальна психологія : [підручник] / [Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедев Д.В. та ін.] ; за ред. О.В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.
2. Кодекс цивільного захисту України : [закон України, 02.10.2012 р., № 5403-VI] // *Голос України*, 2012. – № 220 (5470). – С. 4-20.
3. Кришталь М.А. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : [навчальний посібник] / Кришталь М.А. – Черкаси : Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 2011. – 226 с.
4. Наказ МВС України № 747 від 31.08.2017 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» [Електронний ресурс] // МВС України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>.
5. Наказ МВС України від 26.04.2018 № 340 «Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж» [Електронний ресурс] // МВС України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#Text>
6. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС : підручник / [Александров Ю.В., Болотських М.В., Євсюков О.П. та ін.] ; за заг. ред. В.П. Садкового. – Х. : УЦЗУ, 2009. – 244 с.
7. Психологія діяльності в особливих умовах : навч.посіб. / [С.І. Головченко, Г.С. Грибенюк, О.М. Дячкова, Л.І. Мохнар, та ін.] ; за заг. ред. проф. М.А. Кришталь. – Черкаси: видавець Третяков О.М., 2021. – 120 с.

РОЗДІЛ 3

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я, ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

3.1. Мета та завдання навчальної практики

Метою навчальної практики здобувачів вищої освіти на посаді практичного психолога закладу охорони здоров'я, психологічної реабілітації учасників бойових дій є:

- закріплення теоретичних знань про психічну травму;
- набуття умінь роботи з постраждалими внаслідок психотрамуючої події;
- формування професійних компетентностей практичного психолога.

Завданнями навчальної практики є:

1. Ознайомлення з особливостями поведінкових стратегій психічно травмованої особистості.

2. Ознайомлення із загальними підходами психологічних впливів на травмовану особистість.

3. Ознайомлення з особливостями діагностування травми в учасників бойових дій.

Відповідно до освітньої програми «Екстремальна та кризова психологія» проходження навчальної практики повинно забезпечити:

- досягнення здобувачами вищої освіти таких результатів навчання:

Програмні результати навчання	Абревіатура
Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.	ПР 6
Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.	ПР 15
Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.	ПР 16
Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії.	ПР 18

- формування у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

Програмні компетентності	Абревіатура
Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.	СК 5
Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну діяльність відповідно до запиту.	СК 9
Здатність дотримуватися норм професійної етики.	СК 10
Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.	СК 11

3.2. Зміст навчальної практики

Зміст навчальної практики здобувачів представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Зміст навчальної практики на посаді практичного психолога закладу охорони здоров'я, психологічної реабілітації учасників бойових дій

№ з/п	Назва заходів	Звітний матеріал
1	2	3
1. Ознайомитись:		
1.1.	З функціональною спрямованістю та контингентом закладу охорони здоров'я, психологічної реабілітації учасників бойових дій	Відмітка про виконання
1.2.	Формами та змістом роботи практичного психолога в закладі	Відмітка про виконання
1.3.	Типовими видами робіт, які виконує практичний психолог в закладі	Відмітка про виконання
1.4.	Особливостями проявів ПТСР в учасників бойових дій	Відмітка про виконання
2. Вивчити:		
2.1.	Фактори, які супроводжують перебування на війні та визначають психологічний стан людини	Відмітка про виконання
2.2.	Психологічні ознаки особистості, яка має травматичний досвід	Відмітка про виконання
2.4.	Зміст та правила використання методик, які використовують практичні психологи для проведення психологічного обстеження учасників бойових дій	Відмітка про виконання
3. Практично виконати:		
3.1.	Формування умінь роботи з технологією відновлення після травми Дж. Герман (додаток 3)	Відмітка про виконання
3.2.	Завдання від безпосереднього керівник практики	Представити матеріали

3.3. Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики

1. Форми та зміст роботи практичного психолога в закладі охорони здоров'я.
2. Типові види робіт, які виконує практичний психолог в закладі охорони здоров'я.
3. Поняття стресу та його різновиди.
4. Вплив стресу на організм людини.
5. Стрес у професійній діяльності.
6. Фактори, які супроводжують перебування на війні та визначають психологічний стан людини.
7. Психічна травма та її ознаки.

8. Види психічних травм.
9. Поняття травматичного стресу.
10. Психологічні ознаки особистості, яка має травматичний досвід.
11. Зміст та правила використання методик, які використовують практичні психологи для проведення психологічного обстеження учасників бойових дій.
12. Особливості психологічної роботи з учасниками бойових дій
13. Особливості роботи з технологією відновлення після травми Дж. Герман.

3.4. Рекомендована література

1. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору / Дж. Герман; переклад з англ. О. Лизак, О. Шлапак. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. – 416 с.
2. Гончаров С.Ф. Профессиональная и медицинская реабилитация спасателей / С.Ф. Гончаров. – М., 1999. – 241 с.
3. Кризова психологія : [навч. посіб.] / [Александров Ю.В., Гонтаренко Л.О., Євсюков О.П. та ін.]; за ред. О.В. Тімченка. – Х. : КП “Міська друкарня”, 2010. – 383 с.
4. Ложкін Г. В. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов / Ложкін Г. В. – К. : МОУ, 2003. – 218 с.
5. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 928 с.
6. Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана.– Луцьк: РВВ – Вежа:Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011.– 430 с.

РОЗДІЛ 4 НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ КРИЗОВОГО ПСИХОЛОГА ЦЕНТРУ

4.1. Мета та завдання навчальної практики

Метою навчальної практики здобувачів вищої освіти на посаді кризового психолога центру є:

- закріплення теоретичних знань про психологічну проблему та життєву ситуацію особистості;
- набуття умінь надання психологічної допомоги особистості, яка знаходиться в кризовому стані;
- формування професійних компетенцій кризового психолога.

Завданнями навчальної практики є:

1. Ознайомлення з напрямками й організацією психологічної допомоги при кризових станах особистості.
2. Ознайомлення з особливостями встановлення психологічного контакту з особистістю в умовах кризи.
3. Формування умінь роботи з тактиками психологічного втручання при різних кризових станах особистості.

Відповідно до освітньої програми «Екстремальна та кризова психологія» проходження навчальної практики повинно забезпечити:

- досягнення здобувачами вищої освіти таких результатів навчання:

Програмні результати навчання	Абревіатура
Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.	ПР 1
Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.	ПР 5
Емпатійно взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності.	ПР 13
Надавати кваліфіковану психологічну допомогу (індивідуальну, групову) особистості у кризовому стані для активізації ресурсів життєстійкості.	ФР 23

- формування у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

Програмні компетентності	Абревіатура
Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.	СК 3
Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.	СК 5

Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.	СК 7
Здатність застосовувати класичні та інноваційні методи психологічної допомоги особам, що опинилися у складних життєвих обставинах або пережили екстремальну ситуацію.	ФК 4

4.2. Зміст навчальної практики

Зміст навчальної практики здобувачів представлено в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1.

Зміст навчальної практики на посаді кризового психолога центру

№ з/п	Назва заходів	Звітний матеріал
1	2	3
1. Ознайомитись:		
1.1.	З функціональною спрямованістю та контингентом центру	Відмітка про виконання
1.2.	Формами та змістом роботи кризового психолога в центрі	Відмітка про виконання
1.3.	Типовими видами робіт, які виконує кризовий психолог в центрі	Відмітка про виконання
1.4.	Нормативно-правовими актами з питань запобігання та протидії сімейному насильству	Відмітка про виконання
1.5.	Особливостями прояву ознак травмування у жертв сімейного насильства та їхньої реабілітації	Відмітка про виконання
2. Вивчити:		
2.1.	Ознаки насильства у сім'ї	Відмітка про виконання
2.2.	Загальні індивідуально-психологічні особливості жертв сімейного насильства	Відмітка про виконання
2.3.	Наслідки сімейного насильства у жінок	Відмітка про виконання
2.4.	Психологічні особливості дітей, які постраждали від насильства	Відмітка про виконання
2.5.	Зміст та правила використання методик, якими користуються кризові психологи для проведення психологічного обстеження жертв сімейного насильства	Відмітка про виконання
3. Практично виконати:		
3.1.	Завдання практичного блоку щодо роботи із тактиками психологічного втручання при різних кризових станах особистості, визначає безпосередній керівник практики	Представити матеріали

4.3. Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики

1. Форми та зміст роботи кризового психолога.
2. Типові види робіт, які виконує кризовий психолог.
3. Поняття насильства та його різновиди.
4. Поняття про сімейне насильство.
5. Міфи про сімейне насильство.
6. Психологічний портрет жертви сімейного насильства.
7. Психологічні особливості жінок – жертв сімейного насильства.
8. Основи профілактики сімейного насильства.
9. Вплив сімейного насильства на психічний розвиток дитини.
10. Ознаки насильства над дітьми.
11. Форми і методи профілактики насильства над дітьми у сім'ї.
12. Протидія та попередження булінгу.
13. Правовий захист від сімейного насильства.
14. Віктимність жертв сімейного насильства.
15. Гендерні особливості сімейного насильства.

4.4. Рекомендована література

1. Дмитренко М. І. Попередження насильства у сім'ї: метод. рекомендації / М. І. Дмитренко, М. В Тропін, П. О. Власов. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 56 с.
2. Домашнє насильство в Україні: наук. звіт / Правозахисники Міннесоти; С. Бенуелл, Е. Барклай, Е. Дьюбан, Р. Філліпс. – США, 2000. – 52 с.
3. Кризова психологія : [навч. посіб.] / [Александров Ю.В., Гонтаренко Л.О., Євсюков О.П. та ін.] ; за ред. О.В. Тімченка. – Х. : КП «Міська друкарня», 2010. – 383 с.
4. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 928 с.
5. Пергаменщик Л.А. Кризисная психология / Л.А. Пергаменщик. – М. : Изд-во Высшая школа, 2004. – 240 с.
6. Потапчук Н. Д. Особливості надання психологічної допомоги проблемним сім'ям прикордонників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Потапчук Н.Д. – Х., 2006. – 156 с.
7. Ромек В. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / Ромек В.Г., Контрактрович В.А., Крукович Е.И. – СПб.: Речь, 2004. – 256 с.
8. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А. Осипова. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 315 с.
9. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування / Титаренко Т.М. – К.: «Плавник», 2004. – 96 с.

РОЗДІЛ 5

ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ ПСИХОЛОГА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ПІДРОЗДІЛУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

5.1. Мета та завдання переддипломної практики

Метою переддипломної практики здобувачів вищої освіти на посаді психолога психологічної служби підрозділу цивільного захисту є:

- закріплення концептуальних знань про психологічну службу та особливості діяльності психолога ДСНС України;
- закріплення знань та набуття умінь практичної діяльності психолога ДСНС України щодо психологічного супроводу діяльності персоналу ДСНС України та виконання функцій з психологічного захисту населення;
- формування професійних компетентностей психолога ДСНС України.

Завданнями навчальної практики є:

1. Формування умінь проведення психологічного вивчення персоналу ДСНС України.
2. Закріплення знань щодо надання екстреної психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій.

Відповідно до освітньої програми «Екстремальна та кризова психологія» проходження переддипломної практики повинно забезпечити:

- досягнення здобувачами вищої освіти таких результатів навчання:

Програмні результати навчання	Абревіатура
Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.	ПР 5
Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника.	ПР 12
Визначати психологічний зміст різних видів професійної діяльності та прогнозувати надійність дій працівників в складних і непередбачуваних умовах діяльності.	ФР 19
Здійснювати психологічне вивчення працівників і колективів, готувати відповідні висновки та рекомендації.	ФР 21
Надавати екстрену психологічну допомогу постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій.	ФР 22

- формування у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

Програмні компетентності (загальні та професійні)	Абревіатура
Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	ЗК 1
Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.	СК 5
Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.	СК 6

Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.	СК 7
Здатність здійснювати психологічний супровід професійної діяльності.	ФК 1
Здатність організовувати та надавати екстрену психологічну допомогу постраждалим в умовах надзвичайних ситуацій.	ФК 3

5.2. Зміст переддипломної практики

Зміст переддипломної практики здобувачів представлено в таблиці 5.1.

Таблиця 5.1.

Зміст переддипломної практики на посаді психолога психологічної служби підрозділу цивільного захисту

№ з/п	Назва заходів	Звітний матеріал
1	2	3
1. Ознайомитись:		
1.1.	З особливостями організації та проведення психологічної підготовки персоналу ДСНС України з урахуванням специфіки та умов виконання завдань за призначенням	Відмітка про виконання
1.2.	Особливостями оцінки рівня індивідуально-психологічних якостей персоналу ДСНС України, які враховуються під час проведення їх атестації	Відмітка про виконання
1.3.	Особливостями проведення психопрофілактичної роботи, спрямованої на збереження, зміцнення й відновлення психологічної безпеки та психічного здоров'я персоналу ДСНС України, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації	Відмітка про виконання
1.4.	Особливостями надання психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій	Відмітка про виконання
2. Вивчити:		
2.1.	Наказ МНС України від 06.03.2008, № 177 «Про затвердження Настанови з організації соціально-гуманітарної роботи з особами рядового і начальницького складу та працівниками органів і підрозділів цивільного захисту». – К. : МНС України, 2008. – 24 с.	Відмітка про виконання
2.2.	Наказ МНС України від 27.02.2008, № 148 «Про створення позаштатних мобільних груп екстреної психологічної допомоги МНС»	Відмітка про виконання
2.4.	Зміст та правила використання методик для проведення психологічного обстеження персоналу ДСНС України; візуальної діагностики постраждалих в надзвичайних ситуаціях.	Відмітка про виконання
3. Практично виконати:		
3.1.	Провести вивчення соціально-психологічного клімату колективу підрозділу служби цивільного захисту та запропонувати рекомендації щодо його покращення	Представити матеріали
3.2.	Провести психодіагностику за місцем проходження служби начальників караулів, водіїв та пожежних-рятувальників	Протоколи обстежень
3.3.	Емпіричні дослідження за темою кваліфікаційної роботи	Відмітка про виконання

5.3. Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики

1. Психологічні особливості професійної підготовки працівників ризиконебезпечних професій на прикладі персоналу ДСНС України.
2. Особливості психологічного вивчення працівників ризиконебезпечних професій на прикладі персоналу ДСНС України.
3. Психопрофілактика професійних деструкцій у працівників ризиконебезпечних професій на прикладі персоналу ДСНС України.
4. Особливості роботи психолога в осередку надзвичайної ситуації.
5. Екстрена психологічна допомога постраждалим в надзвичайних ситуаціях.
6. Особливості візуальної діагностики постраждалих в НС.
7. Особливості надання екстреної психологічної допомоги при апатії.
8. Особливості надання екстреної психологічної допомоги при ступорі.
9. Основні правила взаємодії персоналу ДСНС з родичами загиблих.
10. Особливості надання екстреної психологічної допомоги при плачу.
11. Особливості надання екстреної психологічної допомоги при агресії.
12. Особливості психологічного реагування на екстремальні ситуації.
13. Особливості екстреної психологічної допомоги при маренні та галюцинаціях.
14. Особливості психологічної допомоги дітям, які пережили травматичну ситуацію.
15. Особливості надання екстреної психологічної допомоги при нервовому тремтінні.

5.4. Рекомендована література

1. Екстремальна психологія : [підручник] / [Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедев Д.В. та ін.] ; за ред. О.В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.
2. Кришталь М.А. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : [навч. посіб.] / Кришталь М.А. – Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2011. – 226 с.
3. Наказ МВС України № 747 від 31.08.2017 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» [Електронний ресурс] // МВС України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>.
4. Наказ МНС України від 06.03.2008, № 177 «Про затвердження Наставови з організації соціально-гуманітарної роботи з особами рядового і начальницького складу та працівниками органів і підрозділів цивільного захисту». – К. : МНС України, 2008. – 24 с.
5. Наказ МНС України від 27.02.2008, №148 «Про створення позаштатних мобільних груп екстреної психологічної допомоги МНС». – К. : МНС України, 2008. – 7 с.
6. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС : підручник / [Александров Ю.В., Болотських М.В., Євсюков О.П. та ін.] ; за заг. ред. В.П. Садкового. – Х. : УЦЗУ, 2009. – 244 с.

РОЗДІЛ 6

НАУКОВО-ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА НА ПОСАДІ ВИКЛАДАЧА КАФЕДРИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

6.1. Мета та завдання науково-виробничої практики

Метою науково-виробничої практики здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти на посаді викладача кафедри закладу вищої освіти є:

– розширення та систематизація концептуальних знань про освітній процес, наукову і науково-технічну діяльність викладача кафедри закладу вищої освіти;

– набуття умінь виконання науково-дослідної роботи та технологій підготовки й проведення навчальних занять.

Завданнями науково-виробничої практики є:

1. Формування знань про особливості організації освітнього процесу закладу вищої освіти.

2. Формування знань про особливості наукової і науково-технічної діяльності викладача кафедри закладу вищої освіти;

3. Формування умінь виконання науково-дослідної роботи та підготовки й проведення навчальних занять.

Відповідно до освітньої програми «Екстремальна та кризова психологія» проходження науково-виробничої практики повинно забезпечити:

– досягнення здобувачами вищої освіти таких результатів навчання:

Програмні результати навчання	Абревіатура
Доступно і аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях.	ПР 7
Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.	ПР 11

– формування у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

Програмні компетентності (загальні та професійні)	Абревіатура
Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	ЗК 1
Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).	ЗК 6
Здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.	СК 8

6.2. Зміст науково-виробничої практики на посаді викладача кафедри закладу вищої освіти

Зміст науково-виробничої практики здобувачів наведено в таблиці 6.1.

Таблиця 6.1.

Зміст науково-виробничої практики на посаді

№ з/п	Назва заходів	Звітний матеріал
1	2	3
1. Ознайомитись:		
1.1.	З структурою і складом кафедри та системою роботи її науково-педагогічного складу	Відмітка про виконання
1.2.	Організацією освітнього процесу закладу вищої освіти	Відмітка про виконання
1.3.	Організацією наукової і науково-технічної діяльності у закладі вищої освіти	Відмітка про виконання
2. Вивчити:		
2.1.	Посадові обов'язки викладача кафедри	Відмітка про виконання
2.2.	Положення про освітній процес закладу вищої освіти	Відмітка про виконання
2.3.	Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності закладу вищої освіти	Відмітка про виконання
2.4.	Актуальні наукові проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності персоналу ДСНС України та психологічного захисту населення	Відмітка про виконання
3. Практично виконати:		
3.1.	Відвідування навчальних занять досвідчених науково-педагогічних працівників кафедри закладу вищої освіти	Відмітка про виконання
3.2.	Підготувати методичну розробку та провести семінарське заняття із здобувачами вищої освіти	Методична розробка
3.3.	Під керівництвом керівника практики підготувати тези доповіді для участі у науково-практичній конференції з актуальних наукових проблем психологічного забезпечення професійної діяльності персоналу ДСНС України та/або психологічного захисту населення.	Тези доповіді
3.4.	Підготувати заявку на видачу охоронного документу на об'єкт авторського права	Заявка

6.3. Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики

1. Посадові обов'язки викладача кафедри закладу вищої освіти.
2. Види робіт викладача кафедри закладу вищої освіти.
3. Особливості організації освітнього процесу закладу вищої освіти.

4. Організаційно-правове забезпечення освітнього процесу.
5. Особливості наукової і науково-технічної діяльності викладача кафедри закладу вищої освіти.
6. Організаційно-правове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності закладу вищої освіти.
7. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.
8. Види контролю та оцінювання знань, умінь та навичок у освітньому процесі.
9. Основні положення Стандарту вищої освіти спеціальності 053 «Психологія».
10. Актуальні наукові проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності персоналу ДСНС України.
11. Актуальні наукові проблеми психологічного захисту населення.
12. Іноваційні підходи та наукова діяльність у галузі екстремальної та кризової психології.
13. Особливості проведення наукових досліджень у галузі екстремальної та кризової психології.
14. Наукові психологічні школи екстремальної та кризової психології; психології діяльності в особливих умовах.
15. Особливості підготовки та подачі заяв на видачу охоронних документів щодо об'єктів авторського права.

6.4. Рекомендована література

1. Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
2. Закон України №848-VIII від 26.10.2015. «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
3. Наказ МВС України № 747 від 31.08.2017 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» [Електронний ресурс] // МВС України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>.
4. Екстремальна психологія : [підручник] / [Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедев Д.В. та ін.] ; за ред. О.В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.
5. Козлова Г.М. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / Г.М. Козлова. – Одеса: ОНЕУ, 2014. – 200 с.
6. Психологія діяльності в особливих умовах : навч.посіб. / [С.І. Головченко, Г.С. Грибенюк, О.М. Дячкова, Л.І. Мохнар та ін.] ; за заг. ред. проф. М.А. Кришталя. – Черкаси: видавець Третяков О.М., 2021. – 120 с.

РОЗДІЛ 7
ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА
НА ПОСАДІ СТАРШОГО ПСИХОЛОГА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ
ПІДРОЗДІЛУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

7.1. Мета та завдання переддипломної практики

Метою переддипломної практики здобувачів другого (магістрського) рівня вищої освіти є:

- систематизація, розширення і закріплення концептуальних знань щодо діяльності психологічної служби ДСНС України;
- проведення наукових досліджень щодо психологічного забезпечення професійної діяльності персоналу ДСНС України та психологічного захисту населення;
- формування у здобувачів науково-практичних компетенцій ведення самостійної наукової роботи, дослідження та експериментування в галузі екстремальної та кризові психології.

Завданнями переддипломної практики є:

1. Формування повного і комплексного уявлення про діяльність психолога в системі ДСНС України.
2. Формування творчого дослідницького підходу до майбутньої практичної діяльності.
3. Розширення наукового світогляду здобувачів вищої освіти.

Відповідно до освітньо-професійної програми «Екстремальна та кризова психологія» проходження переддипломної практики повинно забезпечити:

- досягнення здобувачами вищої освіти таких результатів навчання:

Програмні результати навчання	Абревіатура
Вміти організувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.	ПР 2
Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки.	ПР 3
Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій.	ПР 4
Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.	ПР 5
Брати участь в організації заходів, спрямованих на забезпечення безпеки, збереження психічного здоров'я персоналу та створення сприятливих психологічних, соціально-психологічних та психологопедагогічних умов для психічного розвитку фахівців.	ФР 14

– формування у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

Програмні компетентності (загальні та професійні)	Абревіатура
Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.	СК 4
Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.	СК 5
Здатність застосовувати психопрофілактичні та психокорекційні програми у забезпеченні безпеки, збереженні психічного здоров'я особистості, яка здійснює професійну діяльність.	ФК 3

7.2. Зміст переддипломної практики

Зміст переддипломної практики здобувачів представлено в таблиці 7.1.

Таблиця 7.1.

Зміст переддипломної практики на посаді старшого психолога психологічної служби підрозділу цивільного захисту

№ з/п	Назва заходів	Звітний матеріал
1	2	3
1. Ознайомитись:		
1.1.	Організаційно-структурною побудовою психологічної служби ДСНС та нормами службового навантаження	Відмітка про виконання
1.2.	Посадовими обов'язками старшого психолога психологічної служби ДСНС України	Відмітка про виконання
1.3.	Порядком організації та проведення психологічної підготовки осіб рядового і начальницького складу підрозділів цивільного захисту	Відмітка про виконання
1.4.	Досвідом упровадження новітніх психологічних і психотренінгових технологій психологами ДСНС України	Відмітка про виконання
1.5.	Організацією роботи кімнати психологічного розвантаження	Відмітка про виконання
2. Вивчити:		
2.1.	Мету та завдання психологічного захисту населення	Відмітка про виконання
2.2.	Порядок організації наставництва в підрозділах цивільного захисту	Відмітка про виконання
2.3.	Техніки надання екстреної психологічної допомоги	Відмітка про виконання
2.4.	Професіограми основних спеціальностей ДСНС: пожежний-рятувальник, водолаз, кінолог, начальник караулу ОРСЦЗ	Відмітка про виконання
3. Практично виконати:		
3.1.	Провести поглиблене психологічне дослідження осіб, які перебувають у кадровому резерві для призначення на вищі посади та підготувати довідку-висновок	Протоколи обстежень

3.2.	Здійснити заходи із психологічного супроводу працівників, які мають соціально-психологічні та особистісні труднощі (за вибором керівника практики).	Відмітка про виконання
3.3.	Підготувати методичні рекомендації та зробити виступ на занятті з психологічної підготовки підрозділу цивільного захисту.	Методичні рекомендації
3.4.	Розробити рекомендації щодо іновацій у діяльності кабінету психологічного розвантаження персоналу ДСНС України.	Рекомендації
3.5.	Підготувати до друку фахову наукову статтю (тези доповіді) за темою кваліфікаційної роботи.	Стаття (тези)
3.6.	Емпіричні дослідження за темою кваліфікаційної роботи	Відмітка про виконання

7.3. Орієнтовний перелік контрольних питань за темою практики

1. Організаційно-структурна побудова психологічної служби ДСНС України.
2. Норми службового навантаження на психолога ДСНС України.
3. Сутність та зміст психологічного захисту населення.
4. Нормативно-правове забезпечення психологічного захисту населення.
5. Зміст психологічної підготовки персоналу ДСНС України залежно від займаної посади.
6. Форми проведення психологічної підготовки персоналу ДСНС України.
7. Технічне забезпечення психологічної підготовки персоналу ДСНС України.
8. Мета та завдання наставництва в підрозділах цивільного захисту.
9. Робота психолога щодо організації наставництва в підрозділах цивільного захисту.
10. Форми індивідуально-виховної роботи з особовим складом підрозділів цивільного захисту.
11. Поняття професійно важливих якостей та їхнє значення для успішності професійної діяльності персоналу ДСНС України.
12. Сучасні психолого-педагогічні технології розвитку професійно важливих якостей персоналу ДСНС України.
13. Мета та завдання функціонування кімнати психологічного розвантаження в підрозділах цивільного захисту.
14. Вимоги до облаштування інтер'єру кімнати психологічного розвантаження підрозділу цивільного захисту.
15. Особливості надання екстреної психологічної допомоги постраждалим залежно від вираженої вітальної реакції.
16. Соціально-психологічні детермінанти розвитку синдрому професійного вигорання персоналу ДСНС України.
17. Особливості психологічного супроводу працівників, які мають соціально-психологічні та особистісні труднощі.
18. Порядок поглибленого психологічного дослідження осіб, які перебувають у кадровому резерві для призначення на вищі посади.

7.4. Рекомендована література

1. Екстремальна психологія : [підручник] / [Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедев Д.В. та ін.] ; за ред. О.В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.
2. Екстремальна та кризова психологія : [термінологічний словник] / [Александров Ю.В., Гонтаренко Л.О., Євсюков О.П. та ін.] ; за ред. О.В. Тімченка. – Х. : ХНАДУ, НУЦЗУ, 2010. – 291 с.
3. Кодекс цивільного захисту України : [закон України, 02.10.2012 р., № 5403-VI] // Голос України, 2012. – № 220 (5470). – С. 4-20.
4. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – Київ : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
5. Кризова психологія : [навч. посіб.] / [Александров Ю.В., Гонтаренко Л.О., Євсюков О.П. та ін.] ; за ред. О. Тімченка. – Х. : КП «Міська друкарня», 2010. – 383 с.
6. Кришталь М.А. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : [навчальний посібник] / Кришталь М.А. – Черкаси : Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 2011. – 226 с.
7. Наказ МВС України № 747 від 31.08.2017 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» [Електронний ресурс] // МВС України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>.
8. Наказ МНС України №103 від 10.04.2003 «Про затвердження Положення про кабінет психологічного розвантаження особового складу державної пожежної охорони». – К. : МНС України, 2003. – 23 с.
9. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС : підручник / [Александров Ю.В., Болотських М.В., Євсюков О.П. та ін.] ; за заг. ред. В.П. Садкового. – Х. : УЦЗУ, 2009. – 244 с.
10. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України: [монографія] / М.А. Кришталь, В.П. Садковий, А.Г. Снісаренко, О.В. Тімченко. – Х. – Черкаси: видавець Ю. Чабаненко, 2011. – 230 с.
11. Соціально-психологічні детермінанти помилкових дій у професійній діяльності фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : монографія / [Лебедев Д.В., Лебедева С.Ю., Тімченко О.В. та ін.]. – Х. : УЦЗУ, 2009. – 216 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556 VII «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 053 «Психологія». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 № 564. – К. : МОН України. – 14 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/uEcDLpn>
4. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 053 «Психологія». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 № 565. – К. : МОН України. – 14 с.
5. Наказ МНС України від 01.12.2003 № 461 «Положення про організацію та проведення практичної підготовки курсантів, студентів (слухачів) вищих навчальних закладів МНС України» [Електронний ресурс]. – К. : МНС України, 2003. – 15 с. – Режим доступу: <https://cutt.ly/gEcDM4O>
6. Освітньо-професійна програма «Екстремальна та кризова психологія» підготовки здобувача на першому (бакаларському) рівні вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». – Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.
7. Освітньо-професійна програма «Екстремальна та кризова психологія» підготовки здобувача на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». – Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вкладиш

до службового посвідчення особи № _____

Здобувач вищої освіти _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

є практикантом на посаді _____

(посада, підрозділ)

ГУ (У) ДСНС у _____ області

М. П.

Заступник начальника

ГУ (У) ДСНС у _____

_____

спеціальне звання

_____

підпис

_____

імя, прізвище

« ___ » _____ 20 ___ року

Дійсний до « ___ » _____ 20 ___ року

у разі пред'явлення посвідчення особи _____

_____

підпис

_____

імя, прізвище

_____

ПРИМІТКА: оформлюється лише для осіб рядового та молодшого начальницького складу служби цивільного захисту

Начальник ГУ (У) ДСНС України

В _____

_____ спеціальне звання _____

підпис

ім'я, прізвище

« ____ » _____ 20 ____ року

Підсумкова відомість проходження практики

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Залік вхідного контролю	Залік вихідного контролю	Оцінка за характеристикою	Загальна оцінка за проходження практики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник підрозділу (керівник установи)

спеціальне звання

підпис

ім'я, прізвище

«__» _____ 20__ року

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН

проходження _____ практики здобувачем __ групи __ курсу
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

підрозділ, посада, на якій проводиться практика, ім'я прізвище здобувача

№ з/п	Найменування заходів	Термін виконання	Відмітка про виконання

Згоден:

Безпосередній керівник практики

посада, звання

підпис

ім'я, прізвище

Здобувач

підпис

ім'я прізвище

Дата

Дата

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник підрозділу (керівник установи)

спеціальне звання

підпис

ім'я, прізвище

«__» _____ 20__ року

ЩОДЕННИК

проходження _____ практики здобувачем __ групи __ курсу

Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

підрозділ, посада, на якій проводиться практика, ім'я, прізвище здобувача

№ з/п	Заходи	Термін виконання	Відмітка про виконання	Оцінка	Підпис керівника практики

Щоденник вів здобувач

підпис

ім'я, прізвище

Безпосередній керівник практики

посада

підпис

ім'я, прізвище

Примітка:

1. У щоденнику практикант стисло відображає роботу, яку ним виконано протягом дня.
2. У графі «Заходи» необхідно занотувати стислий зміст вивченого матеріалу (документи служби, функціональні обов'язки тощо).
3. У щоденнику можуть бути викладені думки практиканта, які необхідно довести до відома керівництва підрозділу або інституту з питань поліпшення організації та проведення практики, змісту практики.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник підрозділу (керівник установи)

спеціальне звання

підпис

ім'я, прізвище

«___»_____ 20__ року

З В І Т

про _____ практику здобувача ___ групи ___ курсу
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

підрозділ та посада, на якій проводиться практика

ім'я, прізвище

У ньому зазначають:

- назву підрозділу, його коротку характеристику;
- підсумки виконання програми практики та індивідуального завдання (що конкретно зроблено, вивчено, узагальнено, відпрацьовано практично);
- висновки щодо організації, результатів, позитивних аспектів проходження практики, труднощів і недоліків, які виникали під час проходження практики;
- пропозиції щодо вдосконалення навчального процесу та поліпшення організації практики.

Обсяг – 5-10 сторінок

Зауваження представника навчального закладу (викладача, завідувача практики), який перевіряє хід практики:

Склав:
здобувач

підпис

ім'я, прізвище

«___»_____ 20__ року

Безпосередній керівник практики

посада

підпис

ім'я, прізвище

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ З'ЯСУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ (автор Грибенюк Г.С.)

Опитування проводиться з метою вивчення особливостей змісту діяльності в екстремальних умовах персоналу ДСНС України.

Як працівник-практик, Ви добре знаєте, умови та зміст діяльності в екстремальних умовах свого робочо місця, і тому можете надати суттєву допомогу.

За кожним питанням пропонуються варіанти відповідей, виділіть ті, які, на Вашу думку, найбільш правильні, у такий спосіб: так $\surd$, або так +, Ви можете написати свій варіант відповіді. Є питання, де треба використати п'ятибальну шкалу оцінки (табл. Ж.1).

Таблиця Ж.1

Оцінка	Якість	
	використовується	тренується
5	постійно	легко
4	часто	лише у процесі навчання
3	рідко	частково
2	інколи	необхідне спеціальне тренування
1	ніколи	не тренується

1. Загальні відомості

1. Скільки Вам років? _____
2. Яку Ви займаєте посаду та скільки років? _____
3. Ви задоволені роботою чи ні? _____
4. Ви задоволені можливостями роботи ? _____
5. Ви задоволені організацією роботи ? _____
6. Вважаєте Ви роботу трудною ? _____
7. За часом Ви постійно завантажені чи ні? _____
8. Які навантаження по роботі ставлять Вас перед необхідністю максимальної мобілізації власних потенційних можливостей, вияву високого рівня самоактивності з метою подолання перешкод та забезпечення успіху професійної діяльності:
  - інтелектуальні;
  - моральні;
  - фізичні;
  - емоційні.

8. Які труднощі, на Ваш погляд, можуть набути критичного характеру для системи реагування на надзвичайні ситуації:

- стан системи реагування;
- матеріально-технічне забезпечення;
- інформаційне забезпечення;
- законодавче забезпечення;
- методичне забезпечення;
- фінансування.

10. Що спонукає Вас брати участь в розв'язанні екстремальних завдань?

- почуття обов'язку;
- власне сумління;
- необхідність розв'язати пенсійну проблему;
- матеріальна зацікавленість;
- захист своєї гідності;
- почуття гордості;
- бажання не бути осоромленим.

11. Що повинен знати та вміти фахівець для того, щоб якісно працювати в екстремальних умовах:

- знати тактико-технічні характеристики техніки;
- знати тактику застосування техніки та обладнання;
- знати основи фізики та математики;
- знати основи хімії та екології;
- знати основи безпеки праці;
- знати основи електротехніки та автоматики;
- вміти самостійно опанувати посадові обов'язки;
- знати основи управління;
- вміння мобілізувати себе та інших на успішне виконання завдань;
- високий рівень фізичної підготовленості.

12. Які, на Вашу думку, чинники найбільше гальмують самоактивність фахівця в екстремальних умовах:

- недостатня заробітна плата;
- безмежне зростання обсягу завдань на роботі;
- недостатня забезпеченість засобами захисту
- душевна порожнеча;
- соціальна не захищеність власна та родини;
- страх за власне життя;
- ставлення як до робочої сили;
- не вміння змобілізуватись;
- цінності суспільства: кожен сам за себе;
- недостатня сформованість необхідних вмінь та навичок;

13. Назвіть основні критерії оцінки ефективності діяльності фахівця в екстремальних умовах:

– якість вирішення основних професійних завдань та завдань забезпечення;

- якість функціонування в режимі оперативного очікування;
- якість функціонування в умовах повсякденних навантажень;
- стан готовності техніки, обладнання, технічних засобів;

14. Який, на Ваш погляд, рівень труднощів оволодіння професією?

- високий;
- середній;
- низький;

15. Що може завадити досягнути високого рівня професійної майстерності:

- невміння керувати собою;
- розмиті особисті цінності;
- неясні особисті цілі;
- зупинений саморозвиток;
- брак навичок у вирішенні проблем;
- брак творчого підходу;
- невміння впливати на людей;
- недостатнє розуміння особливостей управлінської праці;
- брак здатності керувати;
- невміння навчати;
- низька здатність формувати колектив.

16. Яка різниця ефективності діяльності в екстремальних умовах між новачками, і тими, хто прослужив на посаді більше 1-2-х років?

- відмінності значні;
- відмінності не значні;
- відмінностей немає;

17. Необхідно чи ні для успішної діяльності в екстремальних умовах мати людські індивідуальні якості, відсутність яких неможливо компенсувати іншими?

- так;
- тверду моральну позицію;
- бути чесним перед своєю совістю;
- прагнуть реалізувати себе;
- розвинуте почуття відповідальності;
- ні;

18. Скільки реального навчального часу необхідно людині, яка не має відповідної підготовленості для оволодіння навичками дій в екстремальних умовах?

- років _____
- місяців _____

18. Чи зумовлена майстерність дій в екстремальних умовах постійними тренуваннями?

- значною мірою;
- відносно;
- тренування майже не потрібно;

19. Як впливає емоційна нестійкість на якість дій в екстремальних умовах?

- значно;
- впливає не більше, ніж на інші види праці;
- не значно.

2. Зміст діяльності фахівця в екстремальних умовах

2.1. Сьогодні екстремальним умовам притаманні:

- постійне ускладнення;
- мінливість;
- несподіваність, нешаблонність;
- раптовість початку;
- низка різних, інколи мілких, непередбачуваностей.

2.2. Зростають вимоги до розв'язання професійних завдань, а саме:

- правильності
- точності;
- швидкості.

2.3. Виходячи з Вашого досвіду, що є першочерговим для фахівця в екстремальних умовах:

- швидке пристосовування до їх вимог;
- внутрішня рішучість з гідністю виходити із любых положень;
- сила;
- витривалість;
- кмітливість;
- спритність рухів;
- управління власними м'язами;
- впорядкування власних емоцій;
- робота разом, в групі;
- потреба в самореалізації;
- швидкість та успішність розвитку у себе адекватних навичок;
- спроможність фахівця визначати суттєві якості та їх розвивати.

2.4. У кожної людини довершеність не проходить через всі її прояви зверху до низу: від моральних чеснот, до простих рухів, моторики. З огляду на свій досвід, дайте відповідь, які якості є важливими для того, щоб підготуватись до дій в екстремальних умовах:

- моральні прояви: чесність, прагнення допомогти, відповідальність;

- прагнення реалізувати себе в роботі;
- сформованість широкого діапазону технічних вмінь та навичок;
- сформованість вміння спілкуватись;
- здатність навчатися життю;

2.5. Виходячи з аналізу того, як подолати екстремальні умови, встановлено, що для цього необхідна спільна, злагоджена робота, зокрема, двох підпорядкованих рівнів людини: самосвідомості а також її фізичних (духовних) можливостей, що можна порівняти з вершником та його конем. «Вершник» – провідний рівень – повинен проявляти високу ступінь стійкості, маневру, винахідливості, переключення, спритності; «кінь» повинен мати властивості слухняної керованості, виконавчості до всього того, що вимагається від нього. Зрозуміло, що не у кожного можуть бути одночасно розвинуті обидва рівні. Виходячи з Вашого досвіду, що б Ви порадили розвивати у першу чергу:

- власну відповідальність фахівця, його самоусвідомлення, в наведеному прикладі, це є частинка «вершника»;
- сформованість вмінь, навичок «коня».

2.6. Наскільки треба розвинути, удосконалити у фахівця до дій в екстремальних умовах такі якості:

- потребу допомогти людині
- законослухняність
- відповідальне ставлення до прав та обов'язків громадян
- свідомий сенс життя не лише з точки зору земної, а її цінностей вічних
- збереження ресурсів природи
- високу духовність
- турбота про своє фізичне та психічне здоров'я
- чітко визначені життєві плани
- потребу значного фізичного та психічного напруження
- наполегливого долання в собі певних вад
- здатність самостійно мислити критично
- формувати власні погляди на різні явища
- уважне ставлення до поглядів інших

2.7. Яка тривалість екстремальних завдань, що Вам приходилось вирішувати?

- велика;
- середня;
- мала.

2.8. Яка динаміка дій та періодичність надходження нової інформації в екстремальних умовах?

- висока динаміка (часто змінюються ситуації, обновлюється обстановка, надходить нова інформація);

- середня;
- діяльність однотипна, стабільна;
- мало динамічний характер поновлення інформації.

2.10. Який рівень новизни, нестандартності завдань, що приходиться розв'язувати? Як часто приходиться відпрацьовувати нові, нестандартні розпорядження?

- часто;
- іноді приходиться;
- характер діяльності мало динамічний.

2.11. Який «вид» завдань найчастіше є екстремальним?

– ситуація з визначеними параметрами (мається повна інформація про обстановку);

- ситуація з ризиком (є часткова інформація про обстановку);
- ситуація з невизначеністю (тобто відсутність інформації про обстановку).

2.12. Який рівень небезпеки під час виконання завдань в екстремальних умовах?

– високий рівень (постійно);

– середній рівень небезпеки (характеризується небезпекою і складністю виконання деяких типових завдань і ситуацій);

- виконання типових завдань практично є безпечним.

2.13. Який рівень труднощів має виконання завдань в екстремальних умовах з огляду на інтелектуальні можливості фахівця?

- високої, вимагає значної інтелектуальної напруги;
- середній;
- низький.

2.14. Який рівень труднощів має виконання завдань в екстремальних умовах з огляду на фізичні можливості фахівця?

- високий;
- середній;
- низький.

2.15. Який рівень труднощів має виконання завдань в екстремальних умовах з огляду на психічні можливості людини?

- високий рівень (велика психічна напруга);
- середній рівень;
- низький рівень.

2.16. На якому етапі розв'язання завдання в екстремальних умовах можуть бути найбільші труднощі?

- з'ясування завдання;
- оцінка обстановки;
- прийняття рішення;
- виконання рішення.

2.17. Які основні труднощі може мати фахівець у процесі:

з'ясування завдання _____

оцінки обстановки _____

прийняття рішення _____

виконання прийнятого рішення _____

2.18. Дайте оцінку за п'ятибальною шкалою (див. інструкцію) якою мірою бажано мати наступні функціональні якості для розв'язання завдань в екстремальних умовах:

- прагнення та потребу реалізувати себе ;
- власний смисл до успішного додання екстремальних ситуацій ;
- почуття відповідальності за наслідки своїх дій ;
- вміння працювати не зважаючи на низьку соціальну привабливість праці ;
- самостійність, вміння брати відповідальність на себе ;
- вміння приймати рішення у відповідності з обстановкою, яка склалась ;
- схильність до ризику ;
- здатність швидко орієнтуватися в обстановці і приймати правильне рішення ;
- рівень авторитету ;
- вміння забезпечити спільну злагоджену працю ;
- бажання навчати і виховувати .

2.20. Наскільки часто умови професійної діяльності змушують вчинювати не стандартно?

- вся діяльність заснована на постійному творчому пошуку й імпровізації;
- іноді приходится приймати нестандартні рішення;
- характер діяльності відносно мало динамічний, стабільний, шаблонний.

2.21. Що в екстремальних ситуаціях найчастіше змушує до нестандартних рішень?

- дія екстремальних чинників;
- завдання, які ставляться;
- рівень професійної підготовленості;
- психологічна підготовленість;
- моральність;
- дотримання правил техніки безпеки;
- наявність досвіду дій в екстремальних ситуаціях;
- особливості та стан готовності техніки, обладнання.

2.22. Яка міра труднощі виконання рішення в екстремальній ситуації?

- висока;
- середня;
- низька.

2.23. Який приблизний обсяг інформації переробляється у процесі підготовки до прийняття рішення?

- великий;
- середній;
- малий.

2.24. Яка інтенсивність інформаційного потоку характеризує екстремальну ситуацію?

- велика (швидко змінюються завдання, надходять нові);
- середня;
- мала (розміряний, спокійний темп).

2.25. Який рівень помилковості дій має місце в екстремальній ситуації?

- високий;
- середній;
- низький (майже немає помилок).

2.40. Оцініть за п'яти бальною шкалою ступінь завантаженості деяких основних психічних функцій фахівця під час виконання професійних завдань в екстремальних умовах («5» – саме сильне завантаження):

- відчуття
- сприйняття
- увага
- уявлення
- уява
- пам'ять
- мислення
- мова
- емоції
- вольові процеси
- психомоторика
- (координація рухів)

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПРАЦЮВАТИ ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯ ТРАВМИ (АВТОР – ДЖУДІТ ГЕРМАН*)

ЗАВДАННЯ 1.

Вам необхідно відібрати методики для діагностування у людини ознак травматичного розладу. Виберіть із збірника психодіагностичних методик, ті з них, які відповідають виявам у травмованої людини мотиваційних явищ та явищ із сфери самосвідомості у період травмування та після нього.

Запишіть їх назви у правому стовпчику таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Ознаки того, що людина має післятравматичний досвід	Назви психодіагностичних методик
1. Мотиваційні явища післятравматичного досвіду: «жах», «гіперзбудження», «інтрузія», «констрикція».	
2. Післятравматична втрата зв'язків у сфері самосвідомості: довіри, безпеки, сенсу, ідентифікації, підтримки.	
3. Умови перебігу тривалого повторюваного психологічного травмування у поневоленні: домінування, контроль, відмова особистості від опору, синдром хронічної травми.	
4. Насильство над дітьми: середовище насильства, форми адаптації дитини-жертви через дисоціативні захисти, фрагментовану особистість, паталогічну регуляцію емоційних станів, деформації у дорослішанні.	

*Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору / Дж. Герман; переклад з англ. О. Лизак, О. Наконечна, О. Шлапак. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. – 416 с.

Будьте готовими у відповіді на це питання обґрунтувати власні думки викладачу

Література:

1. Зливков В.Л. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях / В.Л. Зливков, С.О. Лукомська, О.В. Федан. – Київ: Педагогічна думка, 2016. – 219 с.

2. Малогулко Л. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи / Л. Малогулко, Н. Пророк, О. Запорожець. – Київ, 2018. – 208 с.

ЗАВДАННЯ 2.

Порівняйте ознаки, які є у виявах мотиваційних явищ післятравматичного досвіду та у явищах після травматичної втрати зв'язків у сфері самосвідомості: та у змісті вибраної Вами методики. В чому є відмінності? Запишіть їх у таблицю 3.2. Дайте відповідь на питання таблиці.

Таблиця 3.2

Методика «_____» (написати)

Визначення «психологічної діагностики»	Методика
Що оцінюється?	1. ... 2. ... 3. ....
Що вимірюється? Назвіть показники та діапазон значень.	1. ... 2. ... 3. ....
Що класифікується?	1. ... 2. ... 3. ....
Які психологічні особливості особистості?	1. ... 2. ... 3. ....
Які психофізіологічні особливості особистості?	1. ... 2. ... 3. ....

Будьте готовими у відповіді на це питання обґрунтувати власні думки.

ЗАВДАННЯ 3

Зрозумійте, із залученням яких факторів психолог може зробити висновок (діагноз) про наявність і перебіг травми, якщо буде користуватись методикою. Для цього порівняйте зміст методики із ознаками висновку (діагнозу) та його рівнів. В чому є відмінності? Зробіть висновки та оформіть їх у вигляді таблиці 3.3:

Методика: «_____» (написати)

<i>У висновку зважено на:</i>	
1) особливості явища;	
2) причини виникнення явища;	
3) колективно-груповий фактор;	
4) фактори культури та влади;	

Будьте готовими у відповіді на це питання обґрунтувати власні думки викладачу.

Рівні постановки психосоціального діагнозу:

1) симптоматичний або емпіричний діагноз констатує наявність певних особливостей чи симптомів (є діагнозом ненауковим);

2) етіологічний діагноз, який враховує наявність не лише певних соціальних, психологічних чи психофізіологічних особливостей, а й причини їх виникнення;

3) типологічний діагноз, який визначає місце і значення отриманих даних у цілісній картині певної соціальної організованості людини (група, колектив, спільнота) переважно у вигляді психосоціального портрета.

4) соціально-культурно-психологічний або мета системний діагноз, котрий описує конкретний соціальний об'єкт дослідження в культурно-історичному контексті, а відтак і його життєдіяльність у певному соціумі.

ЗАВДАННЯ 4.

Вам необхідно зробити описи ситуацій, які будуть ілюструвати моменти технології роботи з людьми, які пережили травму і мають післятравматичний досвід. Обговорити їх з керівником практики. Чи мав він подібний досвід? Чи працює він зараз із такими людьми? Візьміть описи із його досвіду. Запишіть їх назви у правому стовпчику таблиці 3.4.

Для формування у Вас уміння необхідно працювати з цим матеріалом у якомога більшій кількості ситуацій. Обговорювати його з іншими експертами, брати участь у спеціальних тренінгах, спостерігати і спілкуватись з людьми, які мають післятравматичний досвід. Зробіть це. Відобразіть у щоденнику.

Технології роботи з людьми, які мають післятравматичний досвід

Моменти технології роботи з людьми, які мають післятравматичний досвід	Описи ситуацій
<p>1. Мотиваційні явища ПІСЛЯТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ: «жах», «гіперзбудження», «інтрузія», «констрикція».</p>	
<p>2. Післятравматична ВТРАТА ЗВ'ЯЗКІВ У СФЕРІ САМОСВІДОМОСТІ: довіри, безпеки, сенсу, ідентифікації, підтримки.</p>	
<p>3. Умови перебігу ТРИВАЛОГО ПОВТОРЮВАНОВОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРАВМУВАННЯ у поневоленні: домінування, контроль, відмова особистості від опору, синдром хронічної травми.</p>	
<p>4. НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ: середовище насильства, форми адаптації дитини-жертви через дисоціативні захисти, фрагментовану особистість, паталогічну регуляцію емоційних станів, деформації у дорослішанні.</p>	

Будьте готовими до конкретних описів, з конкретними людьми та ознаками.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Авторитет (authority) – загально визнаний вплив окремої людини або колективу, організації у різних сферах суспільного життя, що ґрунтується на знаннях, високих моральних якостях, досвіді.

Агресивність (aggression) (від фр. *agressif* – визивний, войовничий) – емоційний стан і риса характеру людини, що супроводжується імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями – гнівом, злістю, ненавистю, ворожістю, прагненням заподіяти іншому травму (фізично або морально). В агресивному стані особа може повністю втрачати самоконтроль. Агресивність може бути спрямована і на себе.

Асертивність (assertion) – визначається як «неконфліктна поведінка», «уміння вирішувати конфлікти», поведінка людини (включаючи конфліктні ситуації) на основі таких якостей: 1) повага до себе, почуття власної гідності, чесність, протидія маніпуляції; 2) повага до інших, дружелюбність, визнання права інших на власну точку зору, позицію; невикористання стосовно інших маніпулятивних технологій; 3) використання для вирішення конфліктних ситуацій принципу співробітництва.

Афект (affect) – короткочасне, бурхливе переживання людини (гнів, лють, жах, відчай, раптова радість), що виникає, як правило, у відповідь на сильний подразник. У стані А. знижується здатність людини осмислювати значення своїх дій і керувати ними.

Б

Безумовний рефлекс (unconditional reflex) – відносно постійні успадковано закріплені реакції організму на певні впливи зовнішнього середовища, що відбуваються за допомогою нервової системи.

Біхевіоризм (behaviourism) (з англ. *behaviour* – поведінка) – напрям в американській психології ХХ ст., який зводить психіку до різних форм поведінки як сукупності реакцій організму на стимули зовнішнього середовища. Тому особистість в цій теорії – це сукупність реакцій поведінки, які притаманні певній людині, це організована і відносно стійка система навиків. Формула «стимул – реакція» (S – R) провідна в біхевіоризмі.

В

Витіснення (oust) – механізм психологічного захисту особистості у психоаналітичній теорії; процес, у результаті якого неприйнятні для особи думки, спогади, переживання, потяги витісняються із свідомості у сферу несвідомого.

Відчуття (feeling, sensation) – психічний процес, що полягає у відображенні мозком окремих властивостей та якостей предметів і явищ об'єктивного світу, а також станів організму у разі безпосереднього впливу подразників на відповідні органи чуттів.

Вміння (ability) – засвоєний суб'єктом спосіб виконання дій, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок.

Воля (will) – внутрішня активність особистості, пов'язана з вибором мотивів, цілепокладанням, прагненням до досягнення мети, зусиллям до подолання перешкод, мобілізацією внутрішньої напруженості, здатністю регулювати спонукання, можливістю приймати рішення та гальмувати поведінкові реакції.

Вольовий процес (will process) – психічний процес свідомої і цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення бажаної мети.

«Воно» (it) – в теорії З. Фрейда це безсвідома частина психіки, яка містить у собі біологічні вроджені інстинкти, потяги (сексуальні, агресивні).

Г

Гуманістична психологічна теорія (humanistic psychological theory) – (від лат. humanus – людський) – напрям в сучасній психології (виник в 50-ті роки ХХ ст.). Теорія названа гуманістичною, тому що визнає своїм предметом особистість як унікальну цілісну систему, яка є не чимось заданим, а відкритою можливістю самоактуалізації, яка базується на вірі і можливості розквіту кожної людини, якщо дати їй можливість вибирати свою долю і направляти її.

Гендерна ідентичність – поняття, що характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої або жіночої статті, відповідно до того, як людина сама себе визначає.

Д

Депресія (depression) – відчуття пригніченості, песимізму, занепаду духовних сил. Виникає внаслідок деяких психічних і загальних захворювань або як реакція на важкі життєві ситуації (смерть рідних, втрата життєвої

перспективи, розчарування в чомусь або в комусь). Депресивний розлад, що буває за певних обставин у кожної людини, потрібно відрізняти від клінічної депресії як психічної хвороби.

Дифузійна група (diffusion group) – неорганізована або випадково організована соціальна група (глядачі, екскурсія, натовп тощо).

Домашнє насильство – повторювальний із збільшенням частоти цикл фізичних, словесних, емоційних, духовних, економічних образ з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху.

Е

Економічне насильство в сім'ї – одноосібний розподіл коштів сімейного бюджету домінуючим членом сім'ї і строгий контроль за витратою грошей з його боку, є однією з форм вираження емоційного тиску і образи.

Екстраверсія (extraversion) (від лат. extra – назовні, versio – направляю) – спрямованість, в силу організації нервових процесів, відчуттів, переживань та інтересів індивіда, до зовнішнього світу. Осіб, для яких характерна екстраверсія, називають екстравертами.

Екстремальна ситуація – раптово виникла ситуація, яка виходить за межі нормального людського досвіду та погрожує чи сприймається суб'єктом як загрозна для життя, здоров'я, благополуччя.

Екстремальні умови діяльності – об'єктивні обставини дійсності, які суттєво впливають на зміст та якість діяльності, несуть потенційну загрозу життю та здоров'ю суб'єкта праці, і характеризуються: постійною інтенсивною дією загрозливих факторів діяльності; мобілізацією резервних буферних можливостей працівника; сильно вираженими негативними функціональними станами; значними нервово-психічними та енергетичними витратами (до 4 тис. ккал.); потребою відновлення після діяльності.

Екстрена психологічна допомога – це система короткострокових заходів, які надаються людям, що постраждали у зоні надзвичайної ситуації або найближчим часом після травматичної події.

Емоції (emotions) – це особливий клас психічних явищ, що відображає у формі безпосереднього, швидкоплинного переживання важливість для життєдіяльності індивіда певних явищ і ситуацій, які діють на нього.

Емоційна пам'ять (emotional memory) – виявляється в запам'ятовуванні людиною своїх емоцій та почуттів. Запам'ятовуються не стільки самі по собі емоції, скільки предмети та явища, що їх викликають.

Емоційні процеси (emotional processes) – специфічна форма психічного відображення суб'єктивного ставлення людини до предметів або явищ у формі безпосереднього переживання, приємного чи неприємного.

Емпатія (empation) – емоційний аспект розуміння іншої людини, здатність відгукнутися на її проблеми, уміння проникнути в переживання іншої людини, переживати разом з нею, співчувати їй.

З

Звичка (habit) – схильність людини до відносно усталених, стандартних способів дій.

Здібності (abilities) – психічні властивості індивіда, які є передумовою успішного виконання певних видів діяльності (набуття знань, умінь і навичок; використання їх у діяльності). Здібності є результатом розвитку задатків.

Знання (knowledge) – перевірені суспільно-історичною практикою результати процесу пізнання, відображені у свідомості людини у вигляді уявлень, фактів, суджень, теорії.

Зовнішня увага (outside attention) – вид уваги, яка спрямована на довкілля і зумовлюється зовнішніми подразниками.

І

Індивід (individual) – біологічний організм, носій загальних спадкових якостей біологічного виду “людина”; представник людського роду – homo sapiens.

Індивідуальність (individuality) – неповторне співвідношення особистих рис та особливостей людини (характер, темперамент, здібності, особливості перебігу психічних процесів, сукупність почуттів тощо), що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей. І. – особлива і не схожа на інших людина в повноті її фізичних та духовних якостей.

Інстинкт (instinct) – біологічно зумовлена вроджена тенденція чи імпульс до певної поведінки без участі мислення, навчання чи досвіду.

Інсайт (insight) – нове рішення проблеми, що виявляється раптово після того, як суб'єкт інтегрує інформацію, що є в пам'яті і яка надходить з навколишнього середовища.

Інтроверсія (introversion) (від лат. intro – всередину, versio – повертати) – спрямованість, в силу організації нервових процесів, відчуттів, переживань та інтересів індивіда, на свій власний внутрішній світ. Осіб, для яких характерна інтроверсія, називають інтровертами.

Інтуїція (intuition) – процес безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного його виведення й доведення.

К

Колектив (staff) – соціальна група вищого рівня розвитку з певною організаційною структурою, що поєднана цілями спільної суспільно-корисної діяльності і має складну динаміку формальних та неформальних стосунків. Діяльність членів колективу визначається особистісно значимими і соціально визнаними цінностями.

Колективне безсвідоме (collective consciousness) – за К. Юнгом, неусвідомлювані сфери людської психіки, в основі яких “соціальне спільне”, “спільне” для всіх людей або певного етносу. К. б. виявляється у вигляді “архетипів” – загальнолюдських, національних, расових символічних структур історії культури.

Конфлікт (conflict) (з лат. conflictus – зіткнення) – особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами.

Корпорація (corporation) – в психології соціальна група, об’єднана на основі внутрішніх, корпоративних, егоїстичних інтересів і намагається їх реалізувати “за будь-яку ціну”, в тому числі і за рахунок інших груп. Діяльність корпорації може носити асоціальний, а інколи антисоціальний зміст (група бізнесменів, банкірів, мафія).

Криза – переломний момент, важкий перехідний стан, загострення, небезпечний нестійкий стан.

Криза – це реакція особистості на критичну ситуацію, що виражається в нездатності особистості розв’язати цю ситуацію в короткий час і звичний спосіб.

Кризова психологія – це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини.

Кризовий стан – нормальна реакція людини на аномальну (психотравмуючу) подію.

Кризова подія – стан спільної за часом небезпеки.

Критична ситуація – це така ситуація, у якій суб'єкт не може реалізувати основні потреби свого життя, і яка ставить його перед необхідністю зміни способу буття.

Л

Лібідо (libido) – в психоаналізі енергія сексуального інстинкту.

Логічне мислення (logical thinking) – вид мислення, що здійснюється з опорою на поняття, судження, закони логіки, не використовуючи емпіричні дані.

Людина (man) – біосоціальна істота, наділена свідомістю, вищими психічними функціями (абстрактно-логічне мислення, логічна пам'ять тощо), здатністю пізнавати навколишній світ і активно змінювати, перетворювати його.

М

Маніпулювання (manipulation) (від лат. manipulatio – застосовувати маніпуляції, прийоми, дії) – вид психологічного впливу, спрямованого на неявне спонукання інших (іншого) до виконання визначених маніпулятором дій.

Мимовільна увага (involuntary attention) – вид уваги, що виникає незалежно від наміру та мети людини під впливом найрізноманітніших подразників, які діють на той чи інший аналізатор організму.

Мислення (thinking) – процес опосередкованого та узагальненого відображення свідомістю людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках і відносинах; вища форма відображення дійсності у психіці.

Мова (language) – суспільно зумовлена система словесних знаків, яка слугує засобом спілкування в певному суспільстві.

Мовлення (speech) – процес спілкування засобами мови, мова в дії.

Моральне виховання (moral training) – цілісний процес, спрямований на розвиток моральності, моральнісних якостей, відносин та діяльності особистості.

Мотив (motive) – спонукальна причина дій і вчинків людини.

Мотивація (motivation) – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось, спонука до діяльності; мотивування.

Н

Навички (skills) – опанування до автоматизму способами використання певних засобів діяльності.

Навчання (education) – цілеспрямований педагогічний процес організації активної навчально-пізнавальної діяльності з оволодіння знаннями, вміннями і навичками, під час якого здійснюється освіта людини, формується система відповідних компетентностей.

«Над-Я» (super-ego) – в теорії психоаналізу несвідома частина структури психіки, яка слугує носієм моральних стандартів, виконує роль судді, критика, цензора, совісті (сумління).

Насильство – примусовий вплив на кого-небудь.

Натовп – неорганізоване скупчення людей, пов'язаних між собою загальним емоційним станом, об'єктом уваги та метою.

Неврози (neuroses) – тимчасові функціональні розлади нервової діяльності.

Неформальна група (unformal group) – створюється та існує поза рамками офіційно визнаних організацій. Цілі, структура та діяльність Н. г. визначаються на основі особистих інтересів її учасників.

О

Опитування (polling) – метод дослідження, у разі використання якого людина відповідає на низку питань, що їй задають. Види опитувань: усне (бесіда, інтерв'ю), письмове (анкетування).

Особистість (personality) – соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. Особистістю ми стаємо під впливом суспільства, виховання, навчання, взаємодії, спілкування тощо.

Особливі умови діяльності – це такі об'єктивні обставини дійсності, які визначають або впливають на зміст та якість діяльності, проте не несуть прямої загрози життю та здоров'ю суб'єкта праці, і характеризуються: епізодичною дією негативних факторів діяльності, що не мають великої сили чи інтенсивності; залученням до діяльності резервних можливостей працівника компенсаторного типу; помірним вираженням негативних функціональних станів; помірними нервово-психічними та енергетичними витратами (до 3,5 тис. ккал.); потребою у відпочинку працівника після діяльності.

П

Паніка – стан масового страху перед реальною або уявною небезпекою, який спричиняє неконтрольовану поведінку людей, блокує здатність раціонально оцінювати обставини, мобілізувати вольові ресурси та організувати спільну протидію.

Переконавання (convictions) – усвідомлювані мотиви, які спонукають людину діяти відповідно до своїх поглядів і принципів; у педагогіці – метод виховання, який передбачає цілеспрямований вплив на свідомість вихованця з метою формування в нього позитивних морально-психологічних рис, спонукання до суспільно-корисної діяльності або подолання негативної поведінки.

Потяг (inclination) – стан організму, у якому виявляється безпосередньо-чуттєве відображення потреби. Поняття П. пов'язане з осмисленням своєрідних внутрішніх сил організму, що спонукають його до дії.

Почуття (feelings) – це специфічно людські, узагальнені, стійкі переживання ставлення до потреб, задоволення або незадоволення яких зумовлює позитивні чи негативні емоції.

Проблемна ситуація (problem situation) – ситуація або завдання, для розв'язання яких суб'єкт має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій; основне поняття проблемного навчання.

Професійна деформація – це явище, що характеризується змінами властивостей особистості (стереотипів сприймання, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки тощо), змінами рівня виразності професійно важливих якостей фахівця, що відбуваються під впливом змісту, умов, тривалості виконання діяльності та його індивідуально-психологічних особливостей.

Професійне вигорання – це емоційне виснаження, що виникає на фоні стресу, який викликаний міжособистісним спілкуванням.

Професіоналізація – процес перетворення особистості в професіонала. П. являє собою цілісний процес, який починається з моменту вибору професії і триває протягом всього професійного життя людини.

Процес виховання (process of training) – це взаємодія цілеспрямованого зовнішнього педагогічного впливу і самовиховання особистості.

Психіка (psychology) – 1) душа; 2) внутрішній світ людини; 3) сукупність психічних процесів як свідомих, так і несвідомих; 4) здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу (свідомість).

Психічні процеси (psychical processes) – різні форми єдиного, цілісного відображення суб'єктом об'єктивної дійсності. Розрізняють такі основні види П. п.: відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, уява, мислення, мовлення, емоції, почуття, увага, воля. З давніх часів ці П. п. поділяють на: пізнавальні, емоційні та вольові.

Психічні стани (psychical state) – психологічна характеристика особистості, що відбиває її порівняно тривалі душевні переживання.

Психічне здоров'я – це такий стан благополуччя людини, за якого вона усвідомлює власні можливості, здатна справлятися з повсякденними життєвими труднощами, може плідно працювати та приносити користь суспільству.

Психоаналіз (psychoanalyses) – вчення З. Фрейда; система ідей, методів інтерпретації сновидінь та інших несвідомих психічних явищ, а також діагностики і лікування різних душевних захворювань.

Психолог (psychologist) – фахівець у галузі психології. Людина, яка має професійні знання й уміння та виконує певну роботу в теоретичній або практичній психології.

Психологічна допомога – це вид допомоги, яку надає кваліфікований психолог людині або групі людей з метою оптимізації психофізіологічних станів, пізнавальних процесів, поведінки, спілкування, реалізації індивідуальної і особливо групової діяльності.

Психологічна проблема – це стан невизначеності, що виникає в процесі життєдіяльності індивіда між його намірами, уявленнями, мотивами й цілями поведінки та об'єктивними й суб'єктивними умовами її реалізації як протиріччя між очікуваними та реальними результатами дій людини.

Психологічне (емоційне) насильство – це періодичний, тривалий або постійний психічний вплив, спрямований на навмисне приниження людської честі й гідності, що стає причиною образ, страху, невпевненості в собі, гальмує розвиток особистості й призводить до формування патологічних рис характеру.

Психопрофілактика – один з різновидів психологічної допомоги, спрямований на попередження психічних захворювань, реабілітацію психічно хворих людей, а також на збереження, поліпшення й зміцнення психічного здоров'я (психогігієна).

Психосинтез (psychosynthesis) – теорія, метод розвитку цілісної і гармонійної особистості, зокрема шляхом синтезу її свідомої та безсвідомої частин.

Р

Реальні групи (real groups) – реальне в певному просторі і часі об'єднання людей, яке характеризується тим, що його члени поєднані між собою реальними відносинами та зв'язками.

Референтна (еталонна) група (referent group) – реальна а або умовна група, погляди, норми та цінності якої є взірцем для особистості. Під її впливом вона формує свої життєві ідеали, вивіряє власні дії та вчинки.

Розум (mind) – вища форма теоретичного осягання дійсності, свідоме оперування поняттями, синтез знань на найвищому рівні теорій та ідей.

Рухова пам'ять (movement memory) – запам'ятовування, зберігання і відтворення людиною своїх рухів.

С

Самоактуалізація особистості (self-actualization of personality) – в теорії А. Маслоу процес та результат повної реалізації талантів, здібностей і можливостей людини.

Самооцінка особистості (self-evaluation of personality) – оцінювання людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльності, сприйняття своєї особи іншими людьми, на основі системи цінностей людини.

Свідоме (conscious) – прояви психіки, що характеризуються контролем свідомості за перебігом психічних процесів. С. є протилежним станом несвідомого.

Свідомість (consciousness) – вища форма психіки, яка полягає в суб'єктивному відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій, у попередньому їх плануванні і передбаченні наслідків, у регулюванні взаємовідносин людини з природою і соціальною дійсністю.

Сексуальне насильство – вид домагання, що виражається у формі як нав'язаних сексуальних дотиків, сексуального приниження, так і примусу до сексу і здійснення сексуальних дій (аж до зґвалтування і інцесту) проти волі жертви.

Ситуація – реальна сукупність об'єктивно-суб'єктивних обставин, особливостей буття конкретної людини (групи, спільності), характерних для її життєдіяльності у якийсь момент або відрізок часу.

Соціалізація людини (socialization of personality) – процес перетворення людської істоти на суспільного індивіда, утвердження її як особистості, включення у суспільне життя як активної сили.

Соціальна група (social group) – певна спільність людей, які поєднані на основі відповідних загальних ознак, що стосуються спільної діяльності, на підставі якої виникають певні психологічні утворення (соціальне почуття, інтереси тощо).

Соціальне середовище (social environment) – одна з основних категорій соціальної психології, що розкриває сукупність суспільних і психологічних умов, серед яких людина живе і з якими постійно стикається в процесі життя.

Соціально-психологічний клімат (social and psychological climate) – рівень міжособистісних стосунків, що виявляється як сукупність психологічних умов, які сприяють або заважають продуктивній діяльності особистості у групі; домінуючий настрій, морально-психологічна атмосфера, у якій виявляється властиве для членів групи ставлення до загальної справи і один до одного. Істотним показником С.-п. к. є рівень згуртованості групи.

Соціометрія (sociometric) – методика дослідження системи неформальних стосунків в певній групі в певний момент її існування. В основі лежить вимірювання відносин симпатій – антипатій, прийняття – неприйняття людьми один одного, прихильностей, уподобань стосовно один одного.

Спілкування (communication) – взаємодія людей, яка полягає в обміні інформацією, діями та у встановленні взаєморозуміння.

Спостереження (observation) – метод психологічного дослідження, який полягає в спостереженні за об'єктом дослідження, реєстрації та поясненні психологічних фактів. Методу спостережень характерне безпосереднє сприйняття явищ і процесів у їхній цілісності і динаміці. Види спостережень: життєве і наукове, внутрішнє і зовнішнє, вільне і стандартизоване, включене і стороннє.

Сприймання (perception) – це психічний процес відображення людиною предметів і явищ у цілому, в сукупності всіх їхніх якостей і властивостей при безпосередньому їх впливі на органи чуттів; сукупність відчуттів.

Стиль управління (керівництва) (style of management) – стійка сукупність особистісних та соціально-психологічних характеристик керівника, за допомогою яких реалізують той чи інший метод (методи) керівництва.

Страх – емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда та спрямована на джерело дійсної або уявленої небезпеки.

Стрес (stress) – система реакцій (емоційний стан) організму у відповідь на будь-яку висунуту до нього вимогу. У стресовому стані людина припускається помилок у розподілі і переключенні уваги, у неї порушується перебіг пізнавальних процесів (сприймання, пам'ять, мислення),

спостерігається розлад координації рухів, неадекватність емоційних реакцій, дезорганізація і гальмування всієї діяльності. Стрес може як позитивно, мобілізувально, так і негативно впливати на діяльність (дистрес), аж до повної її дезорганізації.

Стресор (stressor) – фактор, який викликає стан стресу. Вирізняють фізіологічний і психологічний стресори.

Сублімація (sublimation) – «перерозподіл психічної енергії». З точки зору психоаналізу психічна енергія неусвідомленого може сублімуватися, трансформуватися в енергію різних видів діяльності, які прийнятні для суспільства і людини (творчість, мистецтво, суспільну чи трудову активність).

Т

Тактильний (touching) – той, що належить до дотикових відчуттів, сприймається дотиком.

Темперамент (temperament) – індивідуально-типологічна характеристика людини, що виявляється в силі, напруженості, швидкості та врівноваженості перебігу її психічних процесів.

Тестування (testing) – спеціалізований метод психологічного дослідження, застосовуючи який можна отримати точну кількісну чи якісну характеристику розвитку певних психічних явищ за допомогою порівняння їхніх показників з еталонними.

Терор – це стан дуже сильно страху (жаху), що виникає як реакція на певні дії, які мають за мету викликати саме цей стан у тих, по відношенню до кого вони здійснюються, чи тих, хто є їхнім свідком.

Тероризм – це узагальнене поняття, що позначає комплексне явище, яке включає страх і жах, як мету певних (терористичних) актів і дій, самі акти і дії, їхні конкретні результати та весь спектр більш широких наслідків.

Трансперсональні психологічні теорії (transpersonal psychological theories) – це моделі людської психіки, в яких визнається значимість духовного і космічного вимірів та можливостей для розвитку свідомості. Людська психіка сумірна зі Всесвітом і всім існуючим. В центрі Т. п. т. – «психології за межами свідомості» – так звані «змінені стани свідомості», переживання яких може привести до зміни фундаментальних цінностей, духовного переродження і формування цілісності особистості.

Трудове виховання (labour training) – система педагогічного впливу, спрямованого на формування у людини позитивного ставлення до праці.

У

Увага (attention) – це особлива форма психічної діяльності, яка виявляється у спрямованості і зосередженості свідомості на вагомих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях, при одночасному відволіканні від того, що не є предметом уваги.

Уміння (ability) – здатність людини усвідомлено застосовувати набуті знання.

Умовивід (conclusion) – одна з головних форм теоретичного мислення (поряд з поняттям і судженням), в якій ми з одного або кількох суджень виводимо нове; спосіб логічного зв'язку висловлювань.

Умовна група (номінальна) (nominal group) – об'єднання людей за певною умовною ознакою (стать, вік, професія, освіта, етнічна, політична чи релігійна належність), в якому реальні особистості, які включені в умовну групу, не мають між собою реальних відносин та зв'язків і навіть можуть не знати один одного.

Умовний рефлекс (conditioned reflex) – один із двох основних типів рефлексів, відкритий і всебічно досліджений великим російським фізіологом І. П. Павловим (1849 – 1936). Різноманітні види У. р. утворюються за певних умов у процесі життєдіяльності організму на базі вроджених, безумовних рефлексів. У. р. виникає в результаті кількаразового поєднання дії безумовного подразника (зокрема, харчового) з дією будь-якого чинника.

Урок (lesson) – форма організації навчальної роботи, яка відбувається в межах точно встановленого часу за розкладом, з певним складом учнів (студентів) для досягнення навчальних результатів.

Уява (imagination) – процес створення людиною на основі досвіду образів об'єктів, яких вона ніколи не сприймала, своєрідна форма відображення людиною дійсності, в якій виявляється активний випереджальний характер пізнання нею світу.

Ф

Фізичне виховання (physical training) – сукупність дій, спрямованих на розвиток організму, укріплення здоров'я, забезпечення гармонії фізичного та духовного розвитку людини.

Фізичне насильство – це навмисне завдання фізичних ушкоджень, а також свідоме позбавлення свободи, помешкання, їжі, одягу та інших нормальних умов життя, які можуть призвести до смерті, викликати порушення

фізичного та психічного здоров'я. Такі дії згідно з Кримінальним кодексом кваліфікуються як злочин.

Формальна група (formal group) – поєднання людей на підставі загальної діяльності, в рамках офіційно визнаних організацій. Цілі, структура та діяльність Ф. г. має нормативно визначений характер.

Фрустрація (frustration) – психічний стан особистості, викликаний неуспіхом у задоволенні її потреб та бажань. Стан фрустрації супроводжується різними негативними переживаннями: роздратуванням, розчаруванням, тривогою, відчаєм, агресією тощо.

Х

Характер (character) – комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, у ставленні до суспільства, до праці, до інших, до самої себе.

Ц

Цілі освіти (educational objectives) – набуття наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових здібностей учасників навчального процесу, формування світогляду, духовності, поведінки, системи відповідних компетентностей.

Ч

Чутки – специфічний вид неформальної міжособистісної комунікації, у процесі якої інформація, що до певної міри відображає деякі реальні чи вигадані події, стає надбанням широкої дифузної аудиторії.

Я

«Я» (ego) – в психоаналізі визначається як свідомість, розумна, раціональна частина психіки. «Я» формується під впливом суспільства, яке висуває свої вимоги до людини.

НОТАТКИ

Навчальне видання

ДЖУЛАЙ Олександр Миколайович

ШКАРАБУРА Марина Миколаївна

ГРИБЕНЮК Геннадій Сергійович

ФОМИЧ Микола Володимирович

ЗБІРНИК ПРОГРАМ ПРАКТИК

*для здобувачів вищої освіти
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 053 «Психологія»*

Підписано до друку 27.08.2021 Формат 60x90 1/16.

Папір Technіk соріг. Друк ризограф. Ум. друк. арк. 3,25.

Тираж 30 прим. Замовлення № 12.

Друкарня Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України.

18034, м. Черкаси, вул. Онопрієнка, 8.